

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Тетяна Северіна
Хмельницький

У статті розглядається проблема оптимізації педагогічної практики як невід'ємної складової системи особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя. Визначено принципи організації педагогічної практики. Проаналізовано авторську експериментальну програму проходження студентами практичної підготовки.

Ключові слова: педагогічна практика, особистісне самовдосконалення, ціннісне ставлення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поступова інтеграція України до європейського освітнього простору передбачає нові вимоги до рівня підготовки майбутніх педагогів. Сучасній школі потрібні фахівці, здатні здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовних потреб.

Одним із пріоритетних напрямків реформування й модернізації вищої педагогічної освіти є формування інтелектуальної педагогічної еліти з культом навчально-пізнавальної діяльності, неперервного особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення, самоствердження особистості. На думку О. Савченко, з метою реалізації зазначеного напрямку необхідно «...посилити діяльну, процесуальну, практичну складові змісту професійної підготовки майбутніх учителів» [1, 4]. За таких умов важливого значення набуває проблема організації педагогічної практики як невід'ємної складової системи особистісного самовдосконалення майбутнього педагога.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Спроби вирішення означеної проблеми були зроблені сучасними вченими. Так, теоретичні засади організації практичної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів висвітлено в дослідженнях О. Абдулліної, А. Бондар, А. Петрова, В. Розова, Л. Борікова, М. Жидкоблінова, Г. Коджаспірова, М. Козій, П. Решетнікова.

Питанням принципів добору змісту педагогічної практики майбутніх учителів в умовах ступеневої підготовки займались Е. Бондаревська, Г. Брагіна, М. Герасименко, Н. Дем'яненко, В. Кан-Калік, С. Кульневич, О. Савченко, С. Сисоєва, А. Петров.

Особливості формування особистості педагога, розкриття його творчого потенціалу під час проходження педагогічної практики вивчали Ф. Гоноболін, Е. Гришина, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Л. Спін, Г. Шулдик, О. Щербаков.

Аналіз впливу ціннісних факторів на становлення особистості майбутнього педагога здійснено в працях Н. Асташової, Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, В. Кириченка, О. Колісника, О. Кузнецової, В. Рибалки, О. Савченко та інших.

Разом з тим, при всій варіативності й багатогранності висвітлення вченими зазначеної проблеми подальшого вивчення потребують питання формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів потреби в особистісному самовдосконаленні в умовах проходження педагогічної практики.

Аналіз програм педагогічної практики засвідчив, що цей вид діяльності розглядається, в основному, як засіб закріплення та поглиблення теоретичних знань студентів, у той час, як цілі педагогічної практики, а саме, оволодіння практичними вміннями та навичками майбутньої професії, формування ціннісного ставлення студентів до самовдосконалення – залишаються поза увагою.

Отже, вивчення реального стану організації педагогічної практики студентів дало змогу виокремити низку суперечностей: між ціннісними орієнтирами сучасної шкільної освіти та особистісною системою цінностей майбутнього педагога; між новими вимогами до формування системи цінностей сучасного вчителя та неадекватністю їх відображення у змісті педагогічної практики.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити принципи організації педагогічної практики як невід'ємної складової системи особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя, а також проаналізувати авторську

експериментальну програму проходження студентами педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі професійної підготовки майбутніх учителів педагогічна практика посідає важливе місце, а її зміст, засоби, форми і принципи організації повинні сприяти становленню професійних якостей сучасного педагога, формуванню у нього ціннісного ставлення до професії. Педагогічна практика покликана наблизити студентів до реальних умов професійної діяльності, сформуванню навички побудови власної траєкторії особистісно-професійно розвитку. У такому контексті принципи організації педагогічної практики повинні враховувати можливість реалізації майбутнього фахівця як суб'єкта діяльності з його нахилами, здібностями, потребами та інтересами.

Аналіз наукової літератури з проблеми засвідчив, що деякі дослідники [2; 3] виокремлюють принципи демократизації, які полягають в залученні до педагогічної практики учителів школи, адміністрації, батьків учнів, побудові рівноправних стосунків між викладачами і студентами на основі співпраці, взаємодопомоги та відповідальності та гуманізації, що виявляється в повазі до особистості студента, відмові від орієнтації на середнього студента, наданні можливостей для розкриття своїх творчих здібностей.

Крім того, з погляду Е. Бондаревської, С. Кульневич [3], серед принципів педагогічної практики мають бути: перспективне планування практики, опора на активність студентів; поєднання керівництва з наданням студентам необхідної самостійності; контроль за діяльністю студентів та її оцінюванням.

У свою чергу, інші вчені [4; 5] акцентують увагу на неперервності педагогічної практики, яка характеризується раннім включенням студентів у педагогічну діяльність, диференційованістю завдань практики, органічним поєднанням вправ, змодельованих в аудиторних умовах і практики в школі, оперативним контролем з боку керівника практики.

У наукових дослідженнях [1; 5; 6] зазначається, що організація педагогічної практики відповідно до принципу інтеграції, забезпечить формування творчої всебічно розвиненої особистості майбутнього учителя. Так, з точки зору С. Сисоевої, майбутній фахівець має реалізовувати себе як вчитель-дослідник, вчитель-творець, вчитель-майстер [6].

Крім того, за сучасних умов на перший план висуваються принципи нового педагогічного мислення: діалогізації (обмін інформацією, рольова соціальна взаємодія, рівність партнерів в міжособистісному спілкуванні, емоційна відкритість та довіра); проблематизації (стимулювання тенденцій до інтелектуального зростання, створення умов для самостійного пошуку рішень, навчання студентів ставити пізнавальні задачі); персоналізації (відмова від гіпертрофованої рольової взаємодії, включення особистісного досвіду студентів, вміння проектувати педагогічну взаємодію); індивідуалізації (орієнтація на специфічність інтересів та здібностей кожного студента, порівняння успіхів та досягнень з його можливостями, а не зі стандартом, розвиток творчих можливостей майбутнього вчителя).

Узагальнивши наукові досягнення щодо принципів практичної підготовки майбутніх учителів, ми дійшли висновку, що на сучасному етапі у вищих педагогічних навчальних закладах організація педагогічної практики базується на принципах зв'язку з життям, відповідності змісту і організації практики сучасним вимогам, які висуваються перед школою та учителем; систематичності, неперервності, ускладнення її змісту і методів організації від курсу до курсу; зв'язку практики з вивченням теоретичних дисциплін; комплексного характеру практики, поєднання різних видів діяльності студентів у школі; інтеграції вищого навчального закладу і бази практики; диференціації та індивідуалізації змісту організації педагогічної практики.

На основі аналізу програм педагогічної практики, результатів діяльності студентів-практикантів та врахування сучасних принципів організації практичної підготовки майбутніх учителів, ми дійшли висновку про необхідність удосконалення системи проходження педагогічної практики. Зважаючи на це, ми внесли зміни до програми педагогічної практики студентів з метою забезпечення прояву їх активності у сфері особистісного самовдосконалення, набуття ними досвіду власного зростання та формування у них практичних умінь здійснювати рефлексивну діяльність в контексті особистісного самовдосконалення.

З метою посилення формувальних впливів на процес особистісного

самовдосконалення нами було запропоновано ряд доповнень, які стосувались мети, змісту, засобів та керівництва педагогічною практикою. Так, враховуючи особистісно орієнтований, інтегративний, комплексний, неперервний та творчий характер підготовки майбутнього педагога, цільовим орієнтиром практики нами було визначено: формування у студентів потреби в особистісному самовдосконаленні на основі активізації їх суб'єктної позиції.

Крім традиційних завдань, визначених змістом професійної діяльності вчителя, ми виокремили наступні завдання: розвиток умінь та навичок студентів у сфері самовиховання, самоосвіти й самоменеджменту; формування педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів; вироблення у студентів креативного підходу до майбутньої педагогічної діяльності.

Серед провідних засобів педагогічного впливу переважала консультативна допомога під час підготовки студентів до проведення уроків, виховних заходів, а також під час аналізу студентами власної діяльності. Крім того, з метою заохочення практикантів до здійснення самовдосконалення відзначались їхні реальні успіхи у діяльності, окреслювались шляхи саморозвитку, проводились тренінги особистісного зростання та педагогічної комунікації. Після завершення педагогічної практики було проведено аналіз результативності діяльності практикантів та озвучено досягнення й перспективи росту кожного студента.

Реалізації визначених цілей та завдань педагогічної практики найбільше сприяли індивідуальні форми взаємодії викладача та студента, що забезпечували врахування особливостей характеру, якостей і здібностей студента, особистісну підтримку та реальну допомогу у реалізації програми самовдосконалення.

Основною функцією викладача, як керівника педагогічною практикою, стала фасилітаторська. З огляду на те, що педагогічна фасилітація спрямована на допомогу вихованцю в усвідомленні себе як самоцінності, підтримку його прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення [7], у контексті нашої експериментальної програми завдання керівника практики полягало у супроводі, стимулюванні та оптимізації дій студентів із самовдосконалення. За таких умов контроль та корекція результатів діяльності майбутніх педагогів замінювались на механізми самоконтролю та самокорекції. З боку викладача виявлялось безумовне позитивне ставлення до студента як до колеги, надавалась консультативна допомога у складанні програми особистісного саморозвитку, стимулювалась та заохочувалась діяльність практиканта з самопізнання, самоаналізу та самотворення завдяки реалізації комплексу завдань з планування та організації діяльності з особистісного самовдосконалення.

З метою оптимізації педагогічної практики студентам пропонувалось ведення картки особистісного зростання, за допомогою якої вони мали змогу визначити пріоритети особистісного розвитку за такими напрямками: особливості пізнавальної сфери, особливості емоційної сфери, впевненість у собі та рівень самоприйняття, позитивне ставлення до світу та прийняття інших, самостійність та автономність, мотивація самовдосконалення, позитивні риси, педагогічні характеристики. Крім того, студенти вели щоденник особливого досвіду, в якому відображались завдання кожного з етапів педагогічної практики у школі та зазначався ступінь виконання цих завдань практикантом.

У цілому керівництво педагогічною практикою охоплювало такі етапи: підготовчий, адаптивний, діяльнісний та заключний. Так, на підготовчому етапі, що реалізовувався до початку практики, студенти мали дібрати необхідний матеріал, опрацювати відповідну літературу з тематики майбутніх уроків, визначити оптимальні методи, прийоми та форми навчально-виховної роботи. Також студентам пропонувалось провести діагностику власної готовності до проходження педагогічної практики, визначити свої слабкі сторони та недоліки, проаналізувати можливі утруднення з урахуванням особливостей свого темпераменту, стилю викладання. Проведення конференції та круглого столу з проблеми формування особистості вчителя сприяло усвідомленню студентами важливості та необхідності самовдосконалення на шляху до особистісної та професійної реалізації. Показником ефективності проходження цього етапу стала обізнаність студента про рівень своїх здібностей і можливостей щодо виконання педагогічної діяльності.

Адаптивний етап, що співпадав з початком практики, передбачав ознайомлення майбутніх педагогів зі специфікою навчально-виховного процесу школи, класу, стилем

викладання вчителів, особливостями учнів, рівнем їх знань. Усі дані необхідно було занотувати, проаналізувати і визначити напрями власної майбутньої роботи з учнівським колективом. Протягом цього етапу студентам пропонувалось скласти програму особистісного самовдосконалення. Ефективною формою навчально-виховної діяльності на цьому етапі став тренінг «Стилі викладання», спрямований на корекцію сформованості індивідуальних стилів майбутньої педагогічної діяльності студентів-практикантів, який сприяв відпрацюванню ефективних способів та моделей роботи з учнями на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Удосконаленню стилю викладання студентів сприяло складання та реалізація індивідуальних творчих програм «Особливості мого стилю викладання».

Позитивний результат у тренінгових групах з тем «Педагогічна комунікація» та «Особистісне зростання майбутнього педагога» було забезпечено завдяки моделюванню та аналізу конкретних професійно-педагогічних ситуацій; використанню таких методів, як бесіди та дискусії, спрямованих на обговорення ціннісних орієнтацій студентів, а також вирішення актуальних проблем міжособистісного та професійно-педагогічного спілкування. Загальними принципами для тренінгової роботи було визначено: принцип персоніфікації висловлювань, принцип зворотного зв'язку, принцип активності та принцип довірливого спілкування. Показником ефективності проходження цього етапу стало набуття майбутніми педагогами психологічної та методичної готовності до здійснення навчально-виховної діяльності з класом на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Під час діяльнісного етапу, який тривав протягом проходження педагогічної практики, студенти вивчали педагогічний досвід учителів школи, збагачували свої знання з теорії та методики навчально-виховної роботи, проводили уроки та виховні заходи, удосконалювали вміння педагогічної комунікації, визначали шляхи розв'язання актуальних педагогічних проблем, здійснювали програму самовдосконалення, виконували завдання на самоаналіз та самокорекцію, набували досвіду ціннісного ставлення до власного зростання. Проведення практикантами таких виховних заходів, як «Який я насправді?», «Особистісні та професійні цінності», «Життєве кредо майбутнього педагога», презентація власного творчого доробку у проектах «Творчий портрет майбутнього педагога» та «Сходинки до майстерності» сприяли формуванню організаційних, прогностичних та творчих умінь як у роботі з учнями, так і в діяльності з особистісного самовдосконалення. Показником ефективності проходження цього етапу стало набуття студентами творчих умінь та навичок у підготовці та проведенні уроків і позакласних заходів, індивідуальній та колективній роботі з учнями.

Заключний етап, що відбувався після завершення практики, був спрямований на комплексний аналіз процесу та результатів діяльності майбутніх педагогів щодо реалізації програми особистісного самовдосконалення; визначення керівником практики адекватності самооцінки студентів; окреслення перспектив особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів.

Проведення семінару-тренінгу «Копінг-ресурси особистості» сприяло усвідомленню студентами необхідності корекції особистісних та професійно значущих рис, а також розвитку особистісних ресурсів (розвитку когнітивної сфери, формуванню позитивної «Я-концепції», розвитку емпатії, інтернального локусу контролю та ціннісно-мотиваційної сфери).

Таким чином, у результаті запровадження експериментальної програми проходження студентами педагогічної практики відбулись суттєві зміни у ставленні студентів до особистісного самовдосконалення. Так, нами зафіксовано високі показники рівня сформованості практичної спрямованості майбутніх педагогів на особистісне самовдосконалення; збагачення їх досвіду у сфері самотворення та розвиток практичних умінь.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі узагальнення наукових досліджень з проблеми добору принципів організації педагогічної практики ми дійшли висновку, що на сучасному етапі найважливішими з них визначено наступні принципи: зв'язку з життям, відповідності змісту і організації практики сучасним вимогам; систематичності, неперервності, ускладнення її змісту і методів організації від курсу до курсу; зв'язку практики з вивченням теоретичних дисциплін; комплексного характеру практики, поєднання різних видів діяльності студентів у школі; інтеграції вищого навчального закладу і бази

практики; диференціації та індивідуалізації змісту організації педагогічної практики.

Зміни та доповнення в системі організації педпрактики зумовлювалися необхідністю посилення формувальних впливів на процес особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів.

Реалізація авторської експериментальної програми проходження студентами педагогічної практики сприяла набуттю ними досвіду у сфері самотворення.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можуть стати розробка та обґрунтування інноваційних методів та прийомів оптимізації педагогічної практики в системі особистісного самовдосконалення студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Література:

1. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 3–11.

2. Петров А. П., Абдуллина О. А. Непрерывная педагогическая практика: опыт и проблемы / А. П. Петров, О. А. Абдуллина // Советская педагогика. – 1986. – № 1. – С. 67–72.

3. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учеб. пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений, слушателей ИПК, учителей / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – М. ; Ростов н/Д. : ТЦ «Учитель», 1999. – 563 с.

4. Педагогическая практика студентов: учеб. пособие для пед. спец. вузов / Под ред. В. П. Тарантея. – Минск : Университетское, 1991. – 204 с.

5. Кан-Калик В. А. Индивидуально-творческая подготовка учителя / В. А. Кан-Калик // Педагогика. – 1989. – № 1. – С. 97–100.

6. Сисоєва С. О. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя / С. О. Сисоєва // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 60–66.

7. Ярмакеев И. Э. Моделирование личности современного учителя: ценностно-смысловой аспект / И. Э. Ярмакеев. – Казань : изд-во Казан. ун-та, 2004. – 424 с.

В статье рассматривается проблема оптимизации педагогической практики как неотъемлемой части системы личностного самосовершенствования будущего учителя. Определены принципы организации педагогической практики. Проанализирована авторская экспериментальная программа прохождения студентами практической подготовки.

Ключевые слова: педагогическая практика, личностное самосовершенствование, ценностное отношение.

The problem of optimization the pedagogical probation as an inalienable component of future teacher's self-improvement system is regarded. The organizing principles of pedagogical probation are determined. The author's experimental program of passing the pedagogical students' probation is analyzed.

Key words: pedagogical probation, self-improvement, value attitude.